

Koulu ja menneisyys

**Suomen kasvatuksen ja
koulutuksen historian seuran
vuosikirja 2023**

*Kasvatus ja koulutus kriisi- ja
poikkeusaikoina*

Toimituskunta ja toimitus

Arto Nevala (dos. UEF, päätoimittaja)
Lauri Kempainen (dos. TY)
Sofia Kotilainen (dos, JY)
Karoliina Puranen-Impola (FT, JY)
Mikko Puustinen (FT, HY)
Antti Saari (dos. TUNI)

ISSN 0780-7694 (painettu)
ISSN 2489-8090 (verkkoaineisto)
ISBN 978-952-69174-6-7 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-952-69174-7-4 (PDF)

SUOMEN
KASVATUKSEN ja KOULUTUKSEN
HISTORIAN SEURA

	Sisältö:	
	Pääkirjoitus	
	Arto Nevala: Mallia Ruotsista?	7
	Vertaisarvioidut artikkelit	
☞	Elise Pihlajaniemi: Itsekasvatus ja kontemplaatio ekokriisiajan kasvatuksessa – Pyhän Birgitan (1303–73) sanoma nykyajassa	17
☞	Maria Takala-Roszczenko: Papin käskyläisistä ammattimuusikoiksi? Ortodoksisen kanttorin työ ja koulutus sotienvälisessä Suomessa	51
	Katsaukset	
	Antti Henttonen: Sortavalan seminaari oli Karjalan korkeakoulu	86
	Heikki K. Lyytinen & Pauli Rautama: Koulujen tarkastustoiminta ja sen lakkaaminen Suomessa	102
	Jyrki Kaarttinen & Matti Taneli: Välineellisen kasvatus- ja koulutusajattelun kritiikkiä	158
	Pieter Dhondt: Education being the core business of a university – threatened in Finland too?	164
	Arvioita	
	Alina Kuusisto: Teiniliike opetti yhteistyötä ja aktiivista kansalaisuutta	176
	Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran toimintakertomus 2022	182
	Kirjoittajat	186

Pääkirjoitus valmistuu
Kuvaaja Väinö Alekski Kannisto, Helsingin kaupunginmuseo

Pääkirjoitus

Arto Nevala

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2023 on järjestyksessään kuudeskymmenes. Se ilmestyy ajankohtana, jolloin maassa on käyty eduskuntavaalit, saatu uusi hallitus ja käännetty monia yhteiskuntapolitiikan linjauksia uuteen suuntaan. Porvarillinen, kärkevimmissä tulkinnoissa sotien jälkeisen historiamme oikeistolaisimmaksi luonnehdittu, hallituskokoonpano haluaa supistaa valtiontalouden alijäämää, pienentää julkista velkaa, leikata julkisia palveluja ja tulonsiirtoja, keventää verotusta ja lisätä työllisyyttä. Tavoitteisiin pyritään esimerkiksi maahanmuuttoa kiristämällä ja kansalaisuuden saamista vaikeuttamalla sekä uudistamalla monia työelämän käytäntöjä elinkeinoelämän pitkäaikaisten vaatimusten mukaisiksi. Työelämän toimintatapojen ja voimasuhteiden muuttaminen on luonnollisesti herättänyt vastustusta ja vastatoimia poliittisessa vasemmistossa ja ammattiyhdistysliikkeessä.

Hallitus on perustellut monia työelämän uudistuksia, esimerkiksi poliittisen työtaisteluoikeuden käytön rajoittamista, siirtymisellä ”pohjoismaiseen käytäntöön”. Pohjoismaat, erityisesti Ruotsi ja Tanska, tuntuvatkin olevan Petteri Orpon hallituksen esikuvia monessa mielessä, sillä niihin viitataan hallitusohjelmassa joko yhdessä tai erikseen useita kertoja. Monissa tapauksissa viittaaminen tarkoittaa Pohjoismaissa noudatettujen käytäntöjen pitämistä hyvänä ja tavoiteltavana myös Suomen kannalta. Kovin usein ei hallitusohjelmasta kuitenkaan ole luettavissa, millaista käytäntöä täsmällisesti tarkoitetaan tai mitä nimenomaisia elementtejä halutaan Suomeen soveltaa.

Osaava Suomi –nimellä otsikoitu hallitusohjelman koulutusosio tarjoaa vähän yllätyksiä ja vähän konkretiaa. Jälkimmäinen on toki sikäli ymmärrettävää, että hallitusohjelma on yleisen tason linjausasiakirja – joku voisi

sanoa jopa toiveiden tynnyri – jossa esitetyt tavoitteet jäävät asianomaisen ministeriön tai muiden toimijoiden käytännössä toteutettaviksi. Aikaisemmista hallitusohjelmista tuttu osaamisen korostaminen on nytkin vahvasti esillä, ja luonnollisesti niin, ettei osaamista mitenkään määritellä tai yksilöidä. Samanlainen epämääräinen ja kelluva käsite on sivistys. Se mainitaan hallitusohjelmassa liki parikymmentä kertaa eri johdannaismuodot mukaan lukien. Sivistys onkin mukava ja hyvää tarkoittava sana. Tuskin kukaan julkisesti uskaltaa vastustaa sivistystä lisääviä toimia koskivatpa ne sitten perus- tai keskiasetetta tai korkeakoulutusta. Mielenkiinnolla siksi odotamme, millaisiksi käytännön toimiksi konkretisoituvat linjaukset ”... *sivistys luo edellytyksiä talouden kasvulle*” tai ”... *yliopistoja kehitetään sivistysyliopistomallin mukaisesti*”.

Osaavaa Suomea ei kuitenkaan rakenneta ruotsalaisen tai edes pohjoismaisen mallin mukaan, sillä niihin ei koulutusta käsittelevässä osiossa viitata. Pitemmässä historiallisessa katsannossa tämä on poikkeuksellista, sillä tunnetusti Suomi on monissa koulutusta koskeneissa linjauksissa ottanut oppia läntisestä naapurista. Näin esimerkiksi peruskouluun siirryttäessä. Kenties syy on tällä kertaa siinä, ettei ruotsalainen koulujärjestelmä ole menestynyt kovinkaan hyvin kansainvälisissä vertailuissa viime vuosikymmeninä. Itse asiassa maassa on vallinnut jonkinasteinen kriisitunnelma erityisesti vuoden 2012 PISA-mittausten pohjanoteerauksen jälkeen. Myös opettajan ammatin arvostus on romahtanut, eikä Ruotsi enää kelpaa esimerkiksi koulutuksen tasa-arvonkaan osalta. Miten vielä muutama vuosikymmen sitten koulutuksen mallimaana pidetty Ruotsi on joutunut tähän jamaan? Tätä pohtivat Magnus Henrekson ja Johan Wennström kirjassaan *Dumbing Down. The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System – and How to Reverse the Trend* (Palgrave Macmillan 2022). Kysymys on ajankohtainen myös Suomen näkökulmasta, sillä OKM:n alkuvuodesta 2023 julkaisema sivistyskatsaus viritti vilkasta keskustelua osaamis- ja koulutustason laskusta. Petteri Orpon hallituksen ohjelmakin kirjaa keskeiseksi tavoitteeksi oppimistulosten ja koulutustason nostamisen.

Henrekson ja Wennström käyvät muutoksia läpi 1800-luvulta alkaen. Ruotsalainen peruskoulutus oli määrätietoisin kehittämisen tuloksena

korkeatasoista ja edisti merkittävästi tuolloin ja seuraavalla vuosisadalla maan teollistumista ja vaurastumista. Osa modernisoitua koulujärjestelmää oli hyvin koulutettu ja motivoitunut opettajakunta, joilla oli työssään vahva autonomia. Tämä asetelma kesti toisen maailmansodan jälkeisiin vuosikymmeniin saakka. Muutos alkoi kirjoittajien termein ”klassisen tietokäsityksen” ja ”perinteisen pedagogiikan” kyseenalaistamisella, jota tekivät sekä sosiaalidemokraatit että maan ”älymystö”. Muutos siirsi vähitellen vastuusta oppimisesta opettajilta oppilaille. Lisäksi maan perusopetusta liberalisoitiin ja yksityistettiin vauhdilla. Silti ensimmäisissä PISA-mittauksissa 2000-luvun alussa ruotsalaisoppilaiden osaamistaso oli vielä kohtuullinen, joskin laskusuunnassa.

Vuosituhaten alun jälkeen Ruotsin tilanne on oleellisesti muuttunut. Oppimistulokset ja osaamisen taso ovat laskeneet sekä perusopetuksen, keskiasteen että korkeakoulujen ja aikuisväestön osalta, kuten Henrekson ja Wennström perusteellisesti osoittavat. Tämä ei kuitenkaan ole kirjoittajien mielestä edes ongelman koko kuva. Valistuneelle kansalaiselle ominainen kyky erottaa oikea ja disinformaatio on oppilaiden keskuudessa heikentynyt, kiusaaminen on yleistynyt, samoin kuin aiheettomat poissaolot ja mielenterveysongelmat. Toisaalta opettajan ammatin arvostus on laskenut, eikä hyviä tulijoita koulutukseen tahdo riittää. Lisäksi iso osa opettajaksi opiskelevista keskeyttää opinnot ja valmistuneista opettajistakin merkittävä osa siirtyy epämieluiten työolojen takia muihin ammatteihin, vaikka palkkausta on viime vuosina parannettu. Yhtenä isona taustatekijänä opettajatilanteelle kirjoittajat pitävät ammatillisen autonomian vähentymistä uusien opetussuunnitelmien myötä.

Tärkein selitys ruotsalaisoppilaiden suoritustason laskulle on kuitenkin Henreksonin ja Wennströmin mukaan opetuksen lähtökohdaksi otettu postmoderni sosiokonstrukttiivinen oppimiskäsitys. Se muutti heidän tulokintansa mukaan painopisteen koulunkäynnin prosessiin tulosten sijaan ja teki mittaamisen tai vertailun vaikeaksi, ellei mahdottomaksi. Opettajista tuli muutoksen myötä oppimisen ohjaajia ja mentoreita, mikä muutti oleellisesti heidän perinteistä rooliaan ja herätti kiivasta vastustusta. Opettaja-ammatin status onkin ollut pitkään ikävässä, alaspäin vievässä

kierteessä. Suoritusasteen laskuun vaikutti merkittävästi myös 1990-luvulla nopeasti tehty koulutuksen säätelyn purkaminen ja siirtyminen perus- ja toisen asteen osalta kvasimarkkinavetoiseen kouluvalintaan ja -kilpailuun. Se siirsi kirjoittajien mukaan kohtalokkaasti koulutuksessa valtaa asiakkaille, oppilaille ja heidän vanhemmilleen.

Suomesta katsoen länsinaapurissa toteutetuissa muutoksissa on tunnistettavia ja meilläkin keskustelua herättäneitä elementtejä. Henrekson ja Wennström mainitsevan myös Suomen maana, jonka oppimistulokset ovat laskeneet ”Ruotsin mallin mukaisen pedagogiikan omaksumisen jälkeen”. Tulkinta ei ota huomioon ihan kaikkia tekijöitä. Ruotsissa nimitäin mentiin, kuten kirjoittajattakin osoittavat, ääri-laidasta toiseen. Hyvin säädellystä ja keskitetystä järjestelmästä siirryttiin äärimmäiseen hajautettuun ja eriytyneeseen malliin sekä ohueen ohjeistukseen. Lisäksi perus- ja toisen asteen koulutuksen markkinallistaminen eteni paljon pitemmälle kuin Suomessa. Meillä ensimmäiset PISA-tulokset vuosituhannen vaihteessa tylsyttyvät kärkevinä peruskoulukritiikkiä ja hillitsivät vaatimuksia esimerkiksi tasokurssien palauttamisesta eriyttämään ikäluokan koulutusvalintoja. PISA pelasti suomalaisen peruskoulun ja teki siitä joksikin aikaa osan kansallista menestystarinaa, kuten vuosituhannen alun muutosta on tulkittu. Ruotsissa vastaavaa ei tapahtunut ja maan ennen niin tasokas ja tasa-arvoinen koulujärjestelmä vajosi oppitulosten valossa länsimaiden keskitason alapuolelle.

Magnus Henrekson ja Johan Wenström listaavat kirjansa lopussa laajasti postmodernin sosiokonstruktiivisen ja vaihtoehtoisen klassisen tietokäsityksen eroja. Vertailun tarkoituksena on vahvistaa heidän useaan otteeseen toistamaansa näkemystä sosiokonstruktiivisen mallin soveltamisen ja oppimistulosten laskun välisestä yhteydestä. Suomalaisesta näkökulmasta erottelu vaikuttaa liiankin kategoriselta joko–tai-asetelmalta. Joka tapauksessa kirjoittajien resepti oppimistulosten nostamiseksi on yksinkertainen: otetaan lähtökohdaksi tiedon kumulatiivisuus, palataan merkittävän ja tärkeän tiedon opettamiseen, palautetaan opettajille autonomia ja mahdollisuus opettaa sekä arvioidaan oppimisen tuloksia, ei prosessia tai jotain muuta. Taka-askelten ottaminen ei silti tarkoita edistyksellisen pedagogii-

kan täydellistä hylkäämistä. Lasten näkemysten huomioiminen, empatia ja yhteisöllisyys kelpaavat mukaan Henrekson ja Wennströmin lanseeraamaan uuteen koulumalliin, samoin kuin koulujen välinen kilpailukin.

Kirjan näkökulmat ja kehittämissuhteudet taitavat olla tarkoituksellisen riisuttuja ja provosoivia. Silti koko ruotsalaisen koulujärjestelmän nousun ja laskun historian läpikäyminen on avartavaa ja mielenkiintoista luettavaa myös meillä käytävän koulukeskustelun näkökulmasta. Kansainvälisen ympäristön vaikutukset kansallisiin koulujärjestelmiin on kiistatta voimistunut viimeisten vuosikymmenten aikana, kuten monissa yhteyksissä on osoitettu. Sitä Henrekson ja Wenströmmkin painottavat. Silti Suomi on – Risto Rinteen sanoin – lähtökohtaisesti halunnut säilyttää suhteellisen kansallisen itsenäisyytensä, koulutuspoliittisen linjansa ja arvonsa kasvanneiden kansainvälisten paineiden keskellä. Perehtyminen Ruotsin koulujärjestelmän muutoksiin alleviivaa tämän lähtökohdan tärkeyttä ja äkillisten suunnanmuutosten vahingollisuutta. Pohjoismaisiin ja ruotsalaisiin käytäntöihin siirtymistä haikaillaan nykyisen hallitusohjelman monessa kohdassa, mutta koulutuspolitiikan osalta on syytä pitää kiinni omista, pitkään noudatetuista ja hyväksi todetuista lähtökohdista. Kriisin ja tason laskun tuskaillussa on meillä tahtonut unohtua, ettei suomalainen koulutus suinkaan ole mitään pohjasakkaa, vaan monilla mittareilla arvioituna maailman kärkipäässä.

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran tämänkertainen vuosikirja on ehkäpä aikaisempia vuosia moniulotteisempi – näin ainakin ajallisesti, sillä tekstit ulottuvat 1300-luvulla eläneestä Pyhästä Birgitasta viime vuosisadan murrosaikojen kautta tälle vuosituhannelle. Toinen tärkeä ja seuran perinteitä kunnioittava piirre on, että kirjasta löytyy niin tiukat tieteelliset kriteerit täyttäviä vertaisarvioituja artikkeleita kuin tärkeitä yhteiskunnallisia käytäntöjä ja ilmiöitä käsitteleviä katsauksia. Lisäksi ansaitun huomion saa maamme kaikkien aikojen suurimpiin ja merkittävimpiin nuorisjärjestöihin kuuluneen Teiniliiton tuore historiateos. Järjestö herätti – ja herättää edelleen – ristiriitaisia ja kiihkeitä tunteita, joten

analyttinen ja tasokas historiateos on enemmän kuin tervetullut. Teini-liiton historiaa käsittelee myös seuramme sivuilta löytyvä podcast, jonka sisällöstä vastaavat historiateoksen kirjoittajakuntaan kuuluneet tutkijat.

Päätoimittajana kiitän jälleen lämpimästi kirjoittajia, toimituskumppaneitani sekä vuosikirjan painokuntoon ja verkkoon saattaneita ammattilaisia! Samalla toivotan antoisia lukuhetkiä kasvatuksen ja koulutuksen aina niin kiehtovan ja yllätyksellisen historian parissa.

Joensuussa marraskuussa 2023

Arto Nevala
